

Mikó Árpád (szerk.): Jankovich Miklós (1772–1846) gyűjteményei

*A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai
2002/1. Budapest, 2002. 413 old., á. n.
Sorozatszerkesztő: Jávora Anna*

„Atyáinknak hőstetteit, divatait, mi-
veit, enyészetnek örvényéből ki
ragadtam: századok' dúlása viharitól
ki üzetett világ téréen el széledett
EMLÉKEIT, nyomozván, 's szeren-
tséssen feltalálván vissza térítettem:
ön életem, 's vagyonom áldozattával
igy, a' tőlünk eltűnt-feledett-mármár
kihalt 's temetett MAGYAR HAJ-
DANKORT új életre virrasztottam”
– vésette Jankovich Miklós 1830-ban
a róla hét évvel korábban, Pesky Jó-
zsef festette portré nyomán készült
rézmetszetre. E nemes küldetés méltan
fogadtatásra lelt az utókor rész-
éről. Jankovich gyűjteményeinek
egy jelentős része közkinccsé vált
ugyan, de múzeumainkban nem lett
alapos kutatás tárgya, a gyűjtő szemé-
lyére pedig kollektív feledés borult.

Százhetven évvel később, a Magyar
Nemzeti Galériában megrendezett
kiállítás és katalógusa Jankovich em-
lékét és gyűjteményeit a feledésből
igyekezett kiragadni. Bár a nemes
szándék értékes tudományos felisme-
résekhez vezetett, a munka eddigi
mérlege felemás. A gyűjtemények és
kultúrtörténeti kontextusuk terén is
maradt jócskán kutatnivaló, s még in-
kább felülvizsgálatra szorul a kutatás
háttérében meghúzódó, mai hazai
muzeológiai szemléletmód. (A kiállít-
ást Marosi Ernő nyitotta meg, be-
szédét a *Szalon* 2003. évi 2. száma
közölte. Mravik László – a kutatás
egyik mentora – az *Új Művészet* 2003.
évi 4. számában írt a gyűjtemény tör-
ténétéről. Az *opus mirabile* díjjal ki-
tűntetett tárlatot [Magyar Nemzeti
Galéria, 2002. november – 2003. feb-
ruár] Sinkó Katalin méltatta az MTA

Művészettörténeti Bizottságának
2003. májusi rendezvényén. A kiállít-
ásról érdemi kritika [eddig] nem je-
lent meg. A korábbi szakirodalomhoz
lásd: Fejér György: T. Vadassi Jankov-
ich Miklós gyűjteményeiről. *Tudo-
mányos Gyűjtemény*, 1817. 3–46. old.;
Entz Géza: Jankovich Miklós, a mű-
gyűjtő. *Archaeologiai Értesítő*, 1939.
52. szám, 165–186. old.; Belitska-
Scholtz Hedvig [szerk.]: *Jankovich
Miklós, a gyűjtő és mecénás
[1772–1846]*. Akadémiai, Bp., 1985.
[Művészettörténeti füzetek 17.] Jelen
írás elkészítését a Kállai Ernő Műkri-
tikusi Ösztöndíj támogatta.)

A NEMZETI MÚZEUM MÁSODIK MEGALAPÍTÓJA

A kiállítás ötlete már 1988-ban fel-
merült, de a magyar múzeumügy bi-
centenáriuma kellett ahhoz, hogy öt
nagy intézmény összefogásával tavaly
végre meg is valósuljon. S az évfordu-
lós alkalom több volt, mint sürgető.
Jankovich és – a Nemzeti Múzeum
akkori elnöki tisztét is betöltő, a ma-
gyar ügyek, különösen a kultúra iránt
közismerten elkötelezett – József ná-
dor 1824-től közösen munkálkodott
azon, hogy a gyűjtemény a Nemzeti
Múzeumba kerüljön. Nem kevés hu-
zavona után az 1832–1836-os re-
formországgyűlés szavazta meg a
szükséges százezer ezüsförintot a kol-
lekció megvásárlására (valamint egy
további összeget másodpéldányokra),
még hozzá nem jobbágyi adóból, ha-
nem a rendek, megyék és városok
adakozásából.

Ez az összeg mintegy fele volt az
anyag becsült piaci értékének. A köz-
nemesi származású Jankovich csak
azért kért pénzt a gyűjteményekért,
hogy a megszerzésük során felgyü-
lemlett tetemes adósságát rendezze.
Ha egy arisztokrata jóvedelmeivel
rendelkezett volna, alkalmasint Szé-
chényi Ferenc nagyravonalságával
ajándékozta volna anyagát a múze-
umnak (1802).

Jankovich minőségben és mennyi-
ségben egyaránt kiemelkedő gyűjte-
ményeinek megszerzése így több ér-
telemben is a Nemzeti Múzeum má-
sodik megalapítói gesztusának tekint-
hető. A múzeum gyűjteményein kívül

a donátorok köre is bővült (sőt egy
harmadik társadalmi csoport képví-
selőjeként Pyrker János László egri
érsek ugyanezen országgyűlés hatás-
körében ajándékozta rangos képgyű-
teményét a múzeumnak). Ez először
készítette az akkori, rendi fogalom
szerinti nemzetet nemcsak erkölcsi,
hanem anyagi hozzájárulásra is a mú-
zeum ügyéhez: ötszázezer aranyforin-
tot biztosítottak a múzeum épületére
is. Ebben az értelemben ekkor lett
„nemzeti” a múzeum – végre a meg-
ajándékozott nemzet is tett valamit a
kulturális kincs gyarapítása és elhe-
lyezése érdekében.

Azt is mondhatnánk, a múzeum va-
lójában ekkor született. A gyűjtemé-
nyek találó megnevezése addig in-
kább Nemzeti Széchényi Könyvtár
lehetett volna. A „múzeum” elneve-
zést csak az előrelátó s talán az akkor
még teljesen meg nem érdemelt név
megelőlegzésével, a későbbi gyarapo-
dást is kezdeményező József nádor ja-
vaslatára fogadta el az 1808-as or-
szággyűlés. Jankovich könyv-, met-
szet-, érem-, kép- és (főként) kincstá-
ra gyűjtőkörét és színvonalát tekintve
kétségtelenül múzeumhoz méltó volt,
s megszerzésükkel a múzeum kiérde-
melte a korábbi bizalmat.

Az 1841-ben még az intézmény
igazgatói posztjára is pályázó Janko-
vich olyannyira kiállt a múzeum ügye
mellett, hogy már kezdettől fogva a
köz számára gyűjtött. Anyagának mú-
zeumi megvétele után újra gyűjteni
kezdett, s második kollekcióját is a
Nemzeti Múzeumnak kívánta jutá-
nyosan eladni. Ez meghiúsult egy jo-
gi félreértés s részint a múzeum rész-
éről megnyilvánuló rosszindulat
miatt, ami nemcsak Jankovichnak je-
lentett megaláztatást, hanem azt is
megakadályozta, hogy a második
gyűjtemény – kisebb anyagrészekről
eltekintve – a múzeumba kerüljön.

Jankovich már fiatalon rendszeren-
esen és koncepciózusan gyűjtött:
1796-ban, huszonnégy évesen szere-
zte meg Andreas Hess *Chronica Hun-
garorum*-át, az első magyarországi
nyomatott könyvet. 1844-ig, a máso-
dik múzeumi megállapodásról folyó,
kudarcbba fulladt, sőt perbe torkolló
tárgyalásokig szinte folyamatosan és
közgyűjteményi igényességgel vásá-
rolt. Ha a „hosszú tizenkilencedik

századot” Magyarországon az országgyűlések újraindulásától számítjuk, akkor ennek első ötven évében mindvégig Jankovich volt a legjelentősebb hazai műgyűjtő. Anélkül, hogy bárminemű politikai aktivitást fejtett volna ki, a reformkor egyik alapvető programpontjának megvalósítását mozdította előre: egyetemes mércével válogatott magyar és külföldi tárgyakat egy nemzeti kulturális intézmény számára.

Nagyapja és apja is gyűjtött, bár csak irományokat és érmekeket. A jogi diplomás és évekig Fejér megyében kamarai közszolgálatot vállaló Jankovich nem csupán a gyűjtés izét és a történeti emlékek fontosságának tudatát sajátította el. Adott és vett, a haszonból a fivére örökrészét is megvásárolta. 1799-ben vette meg Fejérváry Károly (akinek Gábor fia, majd annak unokäöccse, Pulszky Ferenc hamarosan az antik tárgyak legjobb szakértője és gyűjtője lett e hazában) teljes könyv- és hungarica kéziratgyűjteményét. Szenvedélyessége – és a múzeumi horizontú gyűjtőkre jellemző bocsánatos hiúság, egyszersmind a szakmai teljességre törekvésből táplálkozó kizárólagosságigény – már ekkor megmutatkozott: az özvegyet, Semsey Polyxénát az utolsó darabig szigorúan elszámoltatta.

Mivel nem kuriozitások alkalmi megszerzője, hanem eltökélt gyűjtő volt, katalógusokban és elenkusokban rögzítette tárgyainak gyarapodását. Festményeit például *Ungarische*, illetve *Auswärtige Gemählde* csoportokba sorolta. Kéziratait időrendben, századok szerint listázta. Könyvészeti tevékenysége saját gyűjteményén is túlterjedt. 1832 augusztusában előfizetési felhívást bocsátott ki a hungarica nyomtatványok – végül kiadatlan s 1876-ban Toldy Ferenc hagyatékában újra felbukkanó – *Közönséges Magyar Könyvtár* elnevezésű bibliográfiájára (1533–1830).

Precizitásigényére és történeti érzékenységére minden bizonnyal a pesti egyetemen oktató volt jezsuiták szellemi fegyelme is hatott. Maga is publikált történeti tanulmányokat, amelyeknek megállapításai csak részben állták ugyan ki az idő próbáját, ám a szerzőt az egyik első, tudós ambíciókat ápoló modern magyar gyűjtővé

avatják. Több külföldi tudós társaságnak is tagja volt; levelezett a legtöbb jeles hazai nemesi (báró Brudern József, idősebb és ifjabb gróf Viczay Mihály) és polgári-értelmiségi gyűjtővel (Kazinczy Ferenc, Marczibányi István).

Budai házából közvetítők hadát mozgatta a kívánt tárgyak megszerzése érdekében. A hamisítványairól hírhedtté vált, erdélyi származású Litteráti Nemes Sámuel ugyanúgy ügynökei közé tartozott, mint Eggenberger József pesti vagy Philipp Korn pozsonyi könyvkereskedő, Löwy Hermann pesti és Totesz Izsák budai nemesfém-kereskedő vagy Salát József bécsi ékszerügynök. Jankovich pontosan követte az egyes hazai gyűjtemények alakulását, és ha lehetett, vásárolt is belőlük: például Dobai Székely Sámuel híres numizmatikai anyagából, Bél Mátyás hátrahagyott könyvtárából, a Bánffy-, Teleki- és a Bethlenkincstárból. Megszerezte azt a Jacopo Tintoretto-portrét, amely egykor Kollár Ádám Ferencnek, a bécsi *Hofbibliothek* igazgatójának a tulajdonában volt. Személyesen is járt több gyűjteményben, például a bécsi Esterházy- és a budai Brunswick-képtárban, a többi feltérképezésére – különösen a császárvárosban – információszerezéssel és rendszeres vételekkel bízta meg Josef Daniel Böhmöt (akinek Wolfgang fia és annak barátja készítette a Fejérváry-gyűjtemény tárgyainak akvarelljeit a *Liber Antiquitatis* számára 1842-ben Eperjesen).

DAS DING AN SICH

Jankovich régiségei és iparművészeti tárgyai nagy részét ásatások, romfeltárások, sírfelnyitások, folyami munkák során szerezte. A solymári vár kútjából, a pozsonyi klarisszák zárdájának egyik sírjából, a szombathelyi római temetőből (amelynek régészetileg nem igazán szakszerű felásásánál maga is jelen volt; igaz, ezt később meg is bánta), vagy éppen Huszt várából egyaránt kerültek hozzá darabok. A lelőhelyeket feljegyezte, történeti adatértéküknek tudatában volt. Részben e tudatosság okozta azonban azt is, hogy a kelleténél jobban hitt az ügynökei által a hamis tárgyakhoz költött provenienciákban. Elnézte,

sőt maga is gyakorolta a tárgyaknak a valóságosnál előkelőbb történeti kontextussal való felruházását.

Ez utóbbi esetben ma nem annyira a tárgyak „valódisága” a probléma, inkább az, hogy meghatározásukban mennyire támaszkodhatunk a kétes lelőhelyi információra. Az érintett tárgyak túlnyomó többsége ugyanis „valódi”, eredeti darab, azaz nem hamisítvány – csakhogy nem az, vagy nem abból a korból, vagy nem arról a helyről származik, mint amit az adalékinformációk sugallnak. Ez az előnye és egyszersmind hátránya annak, hogy Jankovich nem csupán a tárgyakat, hanem a tárgyak „életét” is gyűjtötte. Szerette őket művelődéstörténeti kontextusban látni, összhangban a romantika ama szándékával, hogy (nemzeti) múltat, abban pedig lehetőleg minél több, a jelennel folytonos szálát konstruáljon. Így misztifikálta is a tárgyakat. Ha egy-egy tárgyhoz – szó szerint – mesés eredet kapcsolódott, akkor megszerzésüket egyként motiválta számára a kvalitás és a vélt pedigre (Petrarca, Mátyás király, Janus Pannonius, Paracelsus). Míg a fabulációk kiszűrése ma a filológia feladata, e mítoszok keletkezésének felderítése az eszmetörténetre vár.

A mostani kiállítás rendezője, Mikó Árpád a tárgyakra, s nem a hozzájuk kapcsolódó dokumentációra, illetve információra összpontosított. Elsősorban a gyűjtemény egykori darabjait kell(ett) azonosítani, melyek a magyar múzeumok hol természetes, hol erőltetett szakosodási és „profil tisztítási” akciói során szétszóródtak a közgyűjtemények között. Az Iparművészeti Múzeum például két nagy hullámban (1877, 1936) is kapott a gyűjteményből tárgyakat. Számos gótikus táblakép a Nemzeti Múzeumból az Országos Képtáron át (mely 1906-ig az MTA épületében működött) a Szépművészeti Múzeumba, majd onnan a Magyar Nemzeti Galériába jutott. Több tárgyat külföldi műkereskedőkkel vagy intézményekkel cseréltek el – például kéziratokat a Hunyadi-levéltárért Münchenből 1896-ban.

A kiállítás legnagyobb érdeme, hogy megkezdte a tárgyak azonosítását, ami egyúttal új rálátást kínál a XIX. századi magyar gyűjtéstörténet-

re, s a tárgyak múzeumi elosztására egykoron és azóta. Miközben megálapítja az egyes daraboknak a Jankovich-gyűjteményi provenienciáját, egyúttal demisztifikálja a korábbi eredettörténeteket is: a tárgy állja meg a helyét hangzatos eredetmese nélkül is. Ez a tudományosan indokolt koncepció természetesen ellene hat Jankovich valamikori szándékainak. Ő nem magán kincsestárában kívánt tárgyainak esztétikumában gyönyörködni, hanem szakmai és köznevelő céllal épített egy leendő nyilvános gyűjteményt, melyben a tárgyak evokatív ereje, a megidézett múlt történeti textusa nem kevésbé volt fontos, mint művészi minőségük.

Jól látszik a gyűjtői-múzeumi szemlélet változása: amivel Jankovich felruházta tárgyait, azt most a kutatás lehántja róluk. Ennek persze az is feltétele, hogy a művészettörténet ne éljen a nagy nevek bűvöletében, s akkor is értékkeljen egy-egy munkát, ha nemcsak eredete, hanem attribúciója is revízió alá kerül. Egy példával élve, a *Bacchus szatírral* akkor is kiváló mű, ha nem Annibale Carracci, hanem Hans von Aachen festette.

A szemléleti változás másik előfeltétele a művészet(történet) viszonylagos autonómiája, illetve ennek – elmentmondásoktól nem mentes – előfeltételezése. E szemléletben a tárgy formai jegyei, anyaga s a befogadása, illetve a tipológiai leírása során mozgósított ismeretanyag együttesen zárt világot alkot, amely önmagában gyakorol hatást. A járulékos információk szükségtelenek, csak csorbitják az élményt. A figyelem középpontjában a „tárgyak maguk” állnak – hogy Mikó Árpádnak hangsúlyos kifejezését idézzem a katalógus Kincstár részéhez írt bevezetőjéből (120. old.). Ez a kiállítás módszertani kulcsa, vagyis a rendező egyértelmű hitvallása a tárgyközpontú múzeum mellett.

Ezt a koncepciót érdemes lett volna még nyíltabban, a katalógus kevésbé rejtett helyén és másutt is vállalni. Egyrészt védhető, sőt rokonszenves álláspont; másrészt a mai kiállítási kultúrához már hozzátartozik, hogy az ötletgazda kinyilvánítja koncepcionális választásait. Hiszen lehet a tárgyközpontúság mellett dönteni, de messze nem ez az egyetlen lehetséges

választás; sőt a hazai közegben a Jankovich-anyagot nagyon indokolt lett volna másként (is) megjeleníteni.

Tanulság, hogy a kiállítás és a gazdagon illusztrált katalógus nemcsak a tárgyról, hanem egy muzeológusi elképzelésről is szól, amit tudatosan vállalni kell. Mikó döntése, hogy az egyes darabokat állítja fókuszba, legalább annyira szakmai vitakérdés, mint „maguknak a tárgyaknak” az eredete és esztétikai minősége. Feltétlen elismerést érdemel, hogy a tárgyközpontúság melletti döntés egyaránt következetesen érvényesült a minél pontosabb tárgyleírásokra törekvő, tételek katalógusban és az előkelően rendezett, purista kiállításon.

Mikó legfőbb üzenete tehát a visszatérés egy hagyományos muzeológiai felfogáshoz, a kiállítások mai teatralitásával és információs dömpingjével szemben.

A tárgyak típusok szerint csoportosítva jelentek meg, minimális információt tartalmazó feliratozással. A bejáratnál olvasható, a kiállítás egészéhez fűzött rövid szövegen kívül sem a tárgycsoportokhoz, sem az egyes darabokhoz nem társult információ. Más dokumentáció (fénykép, térkép, restaurálási adalékok, kortörténeti eligazítás, ikonográfiai magyarázat, tájékoztató az alkalmazott anyagról vagy technikáról, analógiák jelzése) egyáltalán nem volt.

A Nemzeti Galéria földszinti, U alakú teremsora sötétzöld belső borítást kapott, a finom félhomályban az irányított megvilágítás az egyes tárgyakra esett – akaratlanul is különállásukat hangsúlyozva. Az ingyenes leporelló szóróanyagának megfelelő volt ugyan, de értelemszerűen nem szolgált vezetőül a tárlathoz. A méretes katalógus szakmai hangvétele alig leplezetten a vajtfulűekhez szólt, s így óhatatlanul az amatőr közönség elriasztására szolgált. Mivel a nyugati múzeumokban megszokott, praktikus, középmeretű katalógusfüzet nem készült, a betévedő látogató mindennemű támasz nélkül élvezhette a tárgyak egymásutánját – ha megvolt hozzá a vizuális előképzettsége.

Műértő látogatókkal számolni azonban ellentmondásos döntés. Ma a világ múzeumai éppen ezzel ellentétes irányban haladnak, s egyre job-

ban vegyítik a tárgyakat és a tájékoztató szövegeket. Az egyes tárgycsoportoknak is inkább összehatását, mintsem különállását hangsúlyozzák. A gyűjtemények társadalmi kontextusát domborítják ki, s a tárgyakat inkább beleágyazzák közegükbe, mintsem kiragadnák belőle. A művészet-történeti tudást pedig nem előfeltételezik, hanem közérthető formában átadják. E szemlélettel ez a tárlat nyilvánvalóan nem azonosult.

Nem igazodott a bemutató Jankovich szelleméhez sem, hiszen exkluzivitásával szűkítette a lehetséges látogatók körét, mintegy magángyűjteménnyé avatta az egykoron éppen a nyilvánosság programjával épülő anyagot. Egyfajta privát, főúri kincseskamraként mutatta be a gyűjteményt. Lévén a kiállítás formailag nyilvános, a belépési korlátot nem a születés vagy a pénz jelentette, hanem a tudás. A tárlat lenyűgöző arisztokratizmusa érdemben (szellemileg) csak kevesek számára volt hozzáférhető.

Úgy tűnhet, a Magyar Nemzeti Galéria pénzügyi és adminisztratív érdekei is függetlenül lettek a látogatottságtól. A minimális közönségkapcsolati erőfeszítést tekintve az sem számított volna, ha a kiállításról kényszerűségből hiányzó tételek (egy-egy külföldön turnézó vagy éppen állapota miatt belföldön sem mozgatható jelentős kódex, iparművészeti tárgy vagy régi táblakép) is láthatók lettek volna. A kollégák úgyis megnézhetik őket egymás raktáraiban, az amatőr látogató pedig úgysem mérhette fel a kiállítás valódi jelentőségét. A szakmát így legalább nem zavarta a bármészakodók sokasága – fűzhetnének hozzá fanyarul.

Összességében a kiállítás vitathatatlan érdeme a tárgyak rehabilitálása. Egyrészt felvillantotta a szétszórt Jankovich-gyűjtemény sokszínűségét, és érzékeltette az egységben kezelt gyűjtemények eszmei koherenciáját, szemben a szakosított anyagok sterilitásával. Ez a holisztikus látásmód értékes gesztus volt Jankovich, illetve a XVIII. és korai XIX. század univerzalizmusának. Másrészt hagyta érvényesülni az eredeti tárgyak erejét a reprodukciók, az efemer pótlékok és a virtualitás mai világában. Áhita-

tot ébresztett a műtárgyak iránt. A szentség hangulatába legfeljebb annyiban vegyült álság, hogy a rendezés nem osztotta meg a látogatókkal azokat az ismereteket, amelyek e tárgyak élvezetét segítették volna. A kiállítás bátran vállalta, hogy az artefaktum és a befogadó közötti intim párbeszédnek, a tárgyak aurája átélésének a lehetőségét kínálja – a laikusok túlnyomó többségét kizárva ebből a részben spirituális élményből. Ha legalább a katalógus vagy a csoportos vezetések támpontokat adtak volna! Mindennemű fogódzó híján azonban nemigen lehetséges a kifinomult ízlésre apellálni, hiszen a nem velünk született adottság, s a hazai vizuális kultúrára sem hagyatkozhatunk. A kiállítások egyik feladata éppen ez utóbbi megteremtése volna, aminek azonban aligha tehetnek eleget, ha eleve adottnak tekintik. Mindenesetre tanulságos, hogy amint az ideológiák elutasítása maga is ideológia (Althusser), úgy a kontextust szándékosan mellőző kiállításrendezés maga is kontextust teremt.

A TÖBBÉRTÉKŰ (MÚZEUMI) GYŰJTEMÉNY

Merre lehet ebből a kiállításrendezésről, illetve kutatási dilemmából továbblépni? Jankovich gyűjteményével kétségtelenül nemcsak tárgyak, hanem bizonytalan alapú, *szubjektív* törtérik is köztulajdonba kerültek, s erről alakult ki a „kissé konzervatív hungarica gyűjtemény” mindeddig domináns összképe. A kiállítás ennek revíziójára vállalkozott a tárgyak *objektív* szemrevételezésével.

Legalább ennyire fontos azonban, hogy ez a revízió árnyalja a kollekciónról rögzült sematikus képet. S talán ez az „árnyalás”, a *több* szempontú kutatás s az egyes szempontokon belül is a többfajta olvasat kibontása lehet a továbblépés. A szubjektív magyarázatokat helyes lehántani, de a tárgyakat kár megfosztani azon képességüktől, hogy számos jelentést mozgósítsanak a kutatóban és a befogadóban. Tekintsük úgy e kiállítást és a folytatandó „megtisztítási programot”, mint a valójában százhetven éve esedékes, kritikai igényű leltározást. De kövesse egy sok szempontú,

módszertanilag nyitott kutatás a tárgyakról, a gyűjtemény egészéről, előd- és társgyűjteményeiről, Jankovich és kortársai személyiségéről, ízléséről, eszmetörténeti értékeléséről! E kutatás várható eredményei olyanira életet lehelhetnének e művekbe, hogy jelentős részük (például az ötvösművek) állandó kiállításra kerülhetne.

A katalógus máris számtalan kiindulópontot kínál a gyűjtő és anyaga sokoldalúságának, összetettségének vizsgálatához. A katolikus Jankovich nemcsak az evangélikus egyház nagyvonalú benefaktora volt (Luther saját kezű végrendeletét 1804-ben vásárolta meg Helmstedtben Johann Carprow hagyatékából, s az így jutott az Evangélikus Országos Levéltárba); a kéziratok között egyházi szláv és héber remekművek is találhatóak. Bár teljességre csak a magyar vonatkozású anyagcsoportokban törekedett, a Kárpát-medence minden nemzetiségének emlékeit gyűjtötte – megszerezte például Werbőczy *Tripartitum*ának horvát fordítását. Közép-európaiként nem politikai országhatárokon, hanem kulturális régióban gondolkodott, s ezért magától értetődően gyűjtött igen széles lengyel, itáliai és német anyagot is: Németországba három évtizeden át, 1835-ig visszatért vásárló körutakra. Az egyik, ma is aktuális kérdés, pontosan milyen vetületekben és hogyan szemlélte a honi és a külföldi tárgyak viszonyát. Mivel a jól hangzó eredet külföldi vételeknél is vonzotta, nem állítható, hogy csupán a magyar tételket szerezte volna meg (vélt) történeti többletértékükért.

Mivel a pusztuló értékek mentését egyik fő küldetésének tartotta, eltért a korabeli ízlésánontól, s például képtárát alapjában gótikus (zömmel felső-magyarországi) művekből hozta létre. Ezek esetében „magyar művészetéről” még aligha lehet beszélni. Talán ez az internacionálizmus vezérelte a későbbi tárgyakkal kapcsolatban is: egy magyar (készítésű, lelőhelyű, tematikájú) tárgy *per se* egyetemes is, s lehetőleg kvalitása is közelítse a nemzeti elfogultágtól független mércét. Egy tárgy tehát lehet (például dokumentumjellegében) magyar, egy szerszám (például esztétikumában)

egyetemes, vagy fordítva, illetve további elemekkel is összefonódhat.

Ennek megítélése történetileg változó, s az egyes feldolgozások vagy kiállítások más-más szempontokra helyezhetik a hangsúlyt. Jankovich gyűjteménye ellenáll a kizárólagos besorolásoknak, s ez a magángyűjtői szabadság példaértékű lehet a múzeumok számára, hogy ne (csak) taxonomizálják, hanem éppenséggel többféle fénytörésben is láttassák a tárgyakat. Jankovich legfőbb célja egyúttal az volt, hogy a különböző szempontok szerint értékelhető tárgyak Magyarországon maradjanak, s nyilvános nemzeti kulturális kincset alkossanak.

Magyarsága nem a tárgyakban, hanem azok befogadásában, felhasználásában öltött testet: ha kineveztek volna a Nemzeti Múzeum élére, nem anyagában, hanem a nemzeti művelődés szolgálata révén tette volna nemzetivé. Nemzetfogalma külön elemzést érdemelne, hiszen tizenhét éves korától kezdve jegyezte le világi dalok szövegeit, majd széphistóriákból versgyűjteményt állított össze, zenei és irodalmi értelemben az első népdal- és népköltészeti gyűjtőink közé tartozott.

Választási kritériumai széles skálán mozogtak: a tárgy veszélyeztetettsége, tematikája, készítőinek eredete, életútja, kvalitása, anyagának – valamint formakincsének, kidolgozottságának, esetleg fémértékének – különlegessége mind s rendszerint egymástól nem szétválaszthatóan vonzerőt jelentettek számára. Ezek alapján érdekes, hogy mit és miért nem gyűjtött, hogyan viszonyult gyűjteménye, illetve szerzeményezési stratégiája más köz-, illetve nyilvános vagy zárt magángyűjteményekéhez (Pesti Egyetem, Akadémia; Batthyányeum, Museum Hédervárium, Brukenthal-kollekció).

Kik és hogyan merítették Jankovich felfogásából? Egy példát nemrég láthattunk újjászületni: Ernst Lajosnak mint gyűjtőnek a mintaképe bevallottan Jankovich volt; miközben a múzeuma megnyitásának (1912) évfordulójára rendezett tavalyi kiállítás kettejük nyilvánvaló különbségét is megmutatta. Az Ernst-kiállításához készült kötet tanulmányainak sokszínűségé-

ből meríthetne a Jankovich-kutatás. Sőt adatoltságukat sem lenne szégyen követni. A Jankovich-kiállítás katalógusa ugyanis néhány rövidebb, kellőképp adatolt (bár nem a kötet elejére való) elemzésen túl egy igen széles kitékintésű tanulmányt is közöl Mravik Lászlótól, amely az összes releváns kérdést érinti, hatalmas empirikus anyagot mozgat – ám tudományos apparátus nélkül. Ez az írás több megírandó, lebilincselő könyv alapja lehet, de ahhoz, hogy használható legyen, először is szakmai formába kellett volna önteni. Ha Jankovichnak – jogosan – felrójuk történeti fantáziájának túlzott élénkségét, akkor mai kutatói sem nélkülözhetik a forráskritikát, elsőként a források pontos megadását.

Ahogy a tárgyakkal, a gondolatoknak is van provenienciájuk, s a Jankovich-kutatás hitelessége mindkettő ismeretén és elbírálásán múlik. Az mindenesetre egy szűk szakmai kérdésen messze túlnyúló problémát jelez, hogy – az Izabella királynének tulajdonított ékszerek és a feltételezetten nagyváradi misekannák tényleges eredete körüli vitán túl – Mravik és a kötet többi szerzője között tendenciózus különbség mutatkozik Jankovich és számos más, korabeli gyűjtő személyiségének és gyűjteményének megítélésében. Mravik számos vonatkozásban kollégáinál pozitívabban jellemzi mind a gyűjtő(ke)t, mind tárgyai(ka)t – miközben, egyelőre sajnos megvitatható érvek nélkül, ha nem is alaptalanul, bele-belecsíp a kor, sőt az utókor más figuráiba, például Pulszky Ferencbe. A magyar művelődéstörténet egyre égetőbb feladata a hosszú időn át elfeledett, illetve egyoldalúan beállított műgyűjtők, muzeológusok és kultúrpolitikusok történeti gyűjtőtevékenységének lényegesen pontosabb kutatásokon alapuló megismerése és értékelése.

Kiss Lajos András: Az eltűnt lelkiismeret nyomában

FILOZÓFIAI-ÖKOLÓGIAI ÍRÁSOK

Liget könyvek, Budapest, 2001. 212 old., 1200 Ft

Kovács Gábor: A megátalkodott jóhiszeműség esélyei

ESZMETÖRTÉNETI TANULMÁNYOK

Liget könyvek, Budapest, 2001. 200 old., 1200 Ft

A *Liget* című, önmeghatározása szerint „irodalmi és ökológiai folyóirat” túlnyomórészt szépirodalmi tartalmú könyvsorozatában az utóbbi időben egyre gyakrabban bukkannak föl olyan filozófiai és eszmetörténeti jellegű munkák, amelyek tág értelemben kapcsolódnak a lap szellemiségéhez. A sorozat szerkesztőinek láthatóan nem az a céljuk e kötetekkel, hogy az ökológia magyar nyelvű teóriáját reprezentálják – a szűkebb értelemben vett zöld *teória* aligha töltene meg sok magyar nyelvű könyvet –, inkább arra törekednek, hogy a szempontjukból fontos társadalomtudományi kutatások eredményeit tágabb, részint más szemléletű értelmiségi kör számára közvetítsék. A lap és a könyvsorozat törzsolvásója ökológiai szemlélettel párosult szépirodalmi műveltsége alapján bizonyára fogékony a jelen civilizációjának a kritikájára, és hálásan fogadja az esszéhez közelítő megfogalmazási módokat.

A sorozat mindkét, most bemutatandó kötetének a témáját röviden a modernitás sajátos, földrajzilag is meghatározható szempontú kritikájá-

ban jelölhetnénk meg. Kiss Lajos András és Kovács Gábor tanulmánykötetei szerzőik *első kötetei*, azonban semmiképp sem tekinthetjük őket a középkorú, a maguk területén immár bő két évtizede kitaróan dolgozó és publikáló kutatók *zsengéinek*, első próbálkozásainak. Kár, hogy az olvasó magukból a kötetekből nem következtethet a kutatók múltjára és az írók keletkezési körülményeire, a *Liget* ugyanis sajnálatosan követi azt a magyar könyvkiadásban egyre inkább elharapódzó szokást, hogy nem adja meg a tanulmányok eredeti megjelenési adatait, sőt keletkezésük évszámát sem. (Némi utánajárással ki lehet deríteni, hogy a közölt tanulmányok jelentős része eredetileg a *Liget*-ben jelent meg: ezzel azonban a kiadónak inkább büszkélkednie kellene, mintsem homályban hagynia.) Habár a kötetek tanulmányait a kiadó és a szerzők nyilván ma is vállalható szövegnek gondolják, hiszen azért jelentették meg újra őket; néha azt is érdekes volna tudni, hogy eredetileg *milyen sorrendben* követték egymást, és mennyire szerepeltek megírásuk idején a magyar nyelvű diskurzusban. Nem mindegy például, hogy valaki még a nyolcvanas években, az orosz kultúrában való jártassága révén, önállóan jutott-e el Szolovjov jelentőségének felismeréséhez, mint Kiss Lajos András, vagy mások fedezték fel a számára kötelező olvasmány formájában, esetleg csak fordításokban. A tanulmányok hiányos adatai nem teszik lehetővé, hogy az olvasó effajta kíváncsiságát is kielégíthesse. (A pontatlanságok sajnos a szöveggondozásban is megjelennek néha, így például ugyanazoknak az orosz szerzőknek a neve több átírásban is szerepel a kötet lapjain, bizonytalanságot keltve az olvasóban. Az ilyesmi nem a szerző hibája, de annál bosszantóbb, mert neve véletlenül kapcsolódik össze a gondozatlanság jeleivel.)

MOSZKVÁTÓL BERLING

Kiss Lajos András kötetének első tematikus egységét az orosz *filozófia vázlatának* szenteli. Az első pillanatban elhibázott léptékű vállalkozásnak tűnik mintegy ötven oldalon áttekin-teni e nagy terjedelmű és Nyugat-Eu-